

**Висновки.** Подальший розвиток світового суспільства включає дотримання концепції сталого розвитку, що вимагає забезпечення сьогоденних постійно зростаючих потреб із збереженням такої ж можливості для майбутніх поколінь. Впровадження в життя цієї концепції потребує розроблення відповідного еколого-економічного механізму, що забезпечив би виконання вимог усіма господарюючими суб'єктами як на мікро-, так і на макрорівні незалежно від рівня економічного розвитку країни. Розроблення і впровадження відповідних заходів повинні лягти на плечі країн економічно розвинутих, як таких, що мають відповідні фінансові ресурси і технології із подальшим поступовим перекладенням частини своїх повноважень на країни, що розвиваються, в яких реалізація програми впровадження принципів сталого розвитку буде найбільш ефективною.

### Література

1. **Кожемякина Т.В.** Проблема загрязнения атмосферного воздуха предприятиями горнодобывающего комплекса с открытым способом добычи железной руды// *Економічний вісник НГА України*. – Дніпропетровськ: РИК НГА України. – 1999, т. 2. – С. 182-185.
2. **Колотило Д.М.** Екологія і економіка: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 1999. – 368 с.
3. **Мельник Л.Г.** Екологічна економіка: Підручник. – Суми: ВТД "Університетська книга", 2002. – 346 с.
4. **Пахомова Н.В., Рихтер К.К.** Экономика природопользования и экологический менеджмент: Учебн. для вузов. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. у-та, 1999. – 488 с.
5. **Турило А.М., Кожемякіна Т.В.** Економічне обґрунтування стратегії природоохоронної діяльності промислових підприємств регіону/ *Стратегія економічного розвитку України: Наук. зб.* – К.: КНЕУ. – 2002, вип. 6 (13). – С. 79-85.

УДК 330.15; 332.06

*Проф. Л.В. Дейнеко, д-р екон. наук;  
ст. наук. співроб. Є.В. Хлобистов, д-р екон. наук; докторант  
А.О. Коваленко, канд. екон. наук – РВПС України НАН України*

## ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена визначенню соціально-економічних аспектів формування моделі продовольчої безпеки держави за умов трансформаційних процесів в економіці України. Особлива увага приділена дослідженню структури агропромислового виробництва та харчової промисловості, еколого-економічним проблемам галузі, формування галузевих та інституційних засад сталого розвитку.

**Ключові слова:** продовольча безпека, еколого-економічні проблеми, сталий розвиток, харчова промисловість, агропромислове виробництво.

*Prof. L.V. Deineko; senior research worker Ye.V. Khlobystov; doctorate  
A.V. Kovalenko – The Ukrainian Council for Productive Forces Studies of  
National Academy of Science of Ukraine*

## Ecologic-economic aspects of formation of food safety model in Ukraine

The article is devoted to research of social and economic aspects of formation of the state food safety model within economy transformation processes.

The main attention is given to structure of agroindustrial manufacture and food-processing industry, to branch's ecologic-economic problems and to bases of formations branches and institutional sustainable development.

**Keywords:** food safety, ecologic-economic problems, sustainable development, the food-processing industry, agroindustrial manufacture.

Згідно із Законом України "Про основи національної безпеки України" від 19 червня 2003 р., критичний стан з продовольчим забезпеченням населення є однією із загроз національним інтересам і національній безпеці України в економічній сфері (стаття 7), а забезпечення продовольчої безпеки – одним з основних напрямів державної політики з питань національної безпеки України в економічній сфері (стаття 8). Вказаний напрям економічної політики визначений також одним з пріоритетних у низці програмних документів українського державного керівництва [1-4].

З цих позицій актуальним є формування ефективної моделі продовольчої безпеки України як країни з перехідною економікою, яка має бути спрямована на створення конкурентоспроможного продовольчого комплексу з оптимальною структурою виробництва, здатного в умовах міжнародної економічної інтеграції та глобалізації випускати високоякісну конкурентоспроможну продукцію, забезпечувати потреби населення у продуктах харчування та належний рівень продовольчої безпеки держави з урахуванням еколого-економічних пріоритетів розвитку.

Метою пропонованого дослідження є розробка рекомендацій і пропозицій щодо формування ефективної еколого-економічної моделі продовольчої безпеки країни з перехідною економікою.

Об'єктом дослідження при цьому є Україна як країна, економіка якої в цілому і в розрізі регіонів перебуває у стані ринкових трансформацій. Предметом дослідження є формування ефективної еколого-економічної моделі продовольчої безпеки України та її регіонів.

Розглянемо світові тенденції розв'язання поставлених задач. Досвід країн світу з розвиненою ринковою економікою при побудові власних моделей продовольчої безпеки свідчить про надання істотної державної підтримки сільському господарству та використання методів державного регулювання в харчовій промисловості. Так, розвинені країни, маючи високий рівень сільськогосподарського виробництва, надають істотну державну підтримку фермерам. Щорічні обсяги таких субсидій наближаються до 200 млрд. дол. Так, у середині 90-х років минулого століття обсяги державних субсидій, що виділяються аграрному сектору Японії, становили 47 млрд. дол., або 74 % вартості валової продукції сільського господарства, у країнах ЄС – 80 млрд. дол., або 50 %, США – 22 млрд. дол., або 21 % [5]. А регулювання виробництва продуктів харчування є невід'ємною функцією держави, навіть якщо вона має досить високий рівень розвитку ринкових відносин, оскільки саме ця сфера відіграє ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни.

Ключову роль у формуванні ефективної моделі продовольчої безпеки України як країни з перехідною економікою відіграє переробна сфера АПК. Основні стратегічні завдання розвитку переробної сфери передбачають:

- забезпечення потреб населення в основних продуктах продовольства на рівні науково обґрунтованих фізіологічних норм харчування;
- збільшення обсягів виробництва високоякісної конкурентоспроможної продукції широкого асортименту для максимального насичення внутрішньо- та міжрегіональних продовольчих ринків і нарощування експортного потенціалу галузі;

- перехід на інноваційну модель розвитку харчової промисловості, здійснення техніко-технологічного оновлення матеріальної бази підприємств галузі відповідно до новітніх досягнень науки і технологій та вимог світових стандартів;
- дотримання вимог екологічної безпеки розвитку харчової промисловості та природоохоронного регулювання внутрішнього ринку України.

Якісними та кількісними параметрами розвитку переробної сфери АПК у світлі поставлених стратегічних завдань є такі:

- збільшення обсягів випуску високоякісної екологічно безпечної конкурентоспроможної продовольчої продукції;
- створення сприятливого конкурентного середовища для виробників сировини та переробної промисловості;
- функціонування підприємств з мінімальним негативним екологічним впливом на довкілля;
- забезпечення продовольчої незалежності України стосовно життєво важливих продуктів харчування, для виробництва яких у державі є достатній природно-ресурсний, економічний, виробничо-технологічний потенціал.

Виходячи з поставлених завдань, основними пріоритетними напрямками розвитку харчової промисловості варто вважати такі:

- структурна перебудова галузі шляхом перепрофілювання підприємств, що виробляють неперспективні види продукції; проведення на діючих підприємствах модернізації виробництва з впровадження технологій поглибленої переробки; переоснащення підприємств для виробництва імпортозамінної продукції; розширення бази експортного сектора промисловості та продажу технологій, у тому числі на експорт; скорочення енергомістких, екологічно небезпечних виробництв та виробництв із високим рівнем травматизму;
- більш повне використання можливостей вітчизняного багатопрофільного харчового виробництва для задоволення потреб внутрішнього ринку, імпортозаміщення продовольчої продукції, збільшення в експорті питомої ваги харчової продукції з високим ступенем переробки;
- перехід галузі на інноваційну модель розвитку, активне використання новітніх науково-технічних можливостей з відповідним інвестиційним забезпеченням;
- оптимізація регіональних промислових комплексів та виробничих потужностей підприємств, створення регіональних промислових об'єднань, поліпшення коопераційних зв'язків;
- істотне покращення забезпеченості галузей харчової промисловості висококваліфікованими кадрами шляхом створення системи безперервної перепідготовки та підвищення кваліфікації (в тому числі робітничих професій), впровадження стимулюючих механізмів фінансування витрат на підготовку та перепідготовку кадрів;
- розширення мережі та сфер діяльності малих підприємств, підтримка промислового підприємництва, створення умов для налагодження ефективної взаємодії великого, середнього та малого бізнесу;
- продовження формування цілісної інфраструктури аграрного ринку, державної системи моніторингу ринку сільськогосподарської продукції й продовольчих товарів, застосування механізмів регулювання та прогнозування ринків стратегічно важливих видів сільськогосподарської продукції і продовольства, впровадження галузевих балансів сільськогосподарської продукції і продовольства тощо.

Особливу увагу еколого-економічного дослідження викликає структурна політика і перспективні напрями розвитку. Галузева структура харчової промисловості повинна наблизитись до аналогічної в європейських економічно розвинутих країнах з урахуванням вітчизняної специфіки та гострої необхідності забезпечення перспективних потреб аграрної сфери у виробничих спорудах для збереження вирощеної продукції і вироблених продуктів харчування, потужностях з переробки аграрної сировини та технічних засобів її доставки і реалізації.

Зміни у міжгалузевій структурі передбачають:

- врегулювання міжгалузевих відносин у напрямі створення однакових умов для комерційної діяльності для всіх суб'єктів господарювання;
- дотримання міжгалузевої збалансованості з наданням пріоритетності найбільш бюджетоформуючим галузям (пивоварна, тютюнова, лікєро-горілчана), експортоспроможним (кондитерська, олійно-жирова, соляна) та найбільш соціально значущим галузям (хлібопекарна, м'ясна, молочна);
- для запобігання занепаду цукрової галузі та виведення її з кризового стану передбачається створення умов для врегулювання завантаження виробничих потужностей вітчизняною сировиною та імпортованим тростинним цукром-сирцем з подальшою поступовою орієнтацією на вітчизняну сировину в міру підвищення ефективності виробництва;
- перепрофілювання надлишкових потужностей спиртової промисловості на випуск етилового спирту на технічні потреби;
- значне збільшення обсягів виробництва спеціальних продуктів харчування для окремих груп населення, в тому числі для дітей, для профілактики певних хвороб, з радіопротекторними властивостями.

Зміни у структурі фінансового забезпечення передбачаються в таких напрямках:

- на першому етапі – перехід на переважно внутрішні джерела фінансування діяльності підприємств галузі за рахунок підвищення доходності та впровадження ресурсозберігаючих технологій, розширення лізингових схем фінансування;
- надання державної (бюджетної) підтримки для стратегічно важливих і соціально значущих підприємств і виробництв;
- на другому етапі – створення сприятливих умов для поєднання банківського, торговельного та промислового капіталів через діяльність агропромислово-фінансових і промислово-фінансових груп;
- здійснення технічного переозброєння та оновлення матеріально-технічної бази галузі за рахунок внутрішніх джерел;

Ресурсозбереження як резерв фінансового забезпечення діяльності галузі передбачає: зниження самовитрат підгалузей; зменшення питомих витрат на продукцію переробки первинної сировини; раціоналізацію діючих теплових та електричних схем з максимальним використанням вторинних енергетичних ресурсів; ширше впровадження систем автоматизації енерготехнологічних процесів на основі сучасних засобів автоматизації та приладів; впровадження нового енергозберігаючого обладнання та автоматизованих ліній; розробку комплексу заходів щодо економії електроенергії, зокрема, широкое застосування електропривода з частотним регулюванням, економічних систем освітлення.

Формування повноцінного ринкового середовища в агропромисловому виробництві неможливе без відпрацювання механізмів захисту економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників шляхом забезпечення можливостей еквівалентного товарного обміну із суміжними галузями – поставачальниками матеріально-технічних ресурсів і покупцями продовольчої продукції, що також зумовлює зростання ролі агропромислової інтеграції.

Для розв'язання існуючих проблем необхідним є як розвиток акціонерних переробних підприємств з участю сільськогосподарських підприємств усіх організаційних форм, так і створення крупних виробничих холдингів у харчовій промисловості, участі у цьому процесі комерційних банків та інших фінансових установ, що буде розглянуто нижче.

Глобалізація в аграрній сфері поєднується з динамічними процесами збільшення обсягів міжгалузевого та внутрігалузевого обміну, поглиблення взаємозалежності сільськогосподарських ринків і технологій, посилення впливу світових макроекономічних факторів, що надає конкурентоспроможним підприємствам агропромислового комплексу і окремим країнам можливість досягти істотних економічних переваг. Включаючись до системи інтернаціоналізації, Україні необхідно визначити місце аграрної сфери у глобалізації та напрями державної підтримки, вказати напрями зміцнення конкурентних позицій вітчизняних аграрних формувань.

Необхідність проведення такої політики впливає також із значення харчових галузей і для торговельного бізнесу та бюджетних надходжень, оскільки частка їх у державному бюджеті України становить одну шосту, а в місцевих бюджетах – одну четверту частину загального обсягу надходжень.

Сучасна тенденція стрімкого збільшення кількості ефективно працюючих підприємств, які об'єднуються у спільні із закордонним інвестором компанії, призводить до того, що держава повністю або частково втрачає свій вплив на такі підприємства, а наслідки цього можуть бути непередбачувані. У такій ситуації, на нашу думку, у галузі необхідно вжити низку заходів, що спрямовані на обмеження умов створення спільних компаній для передових вітчизняних підприємств.

Основними напрямками, за якими має здійснюватись державне регулювання в галузі, повинні бути такі: структурна перебудова; науково-технічне забезпечення; забезпечення інноваційної моделі розвитку; підготовка кадрів та підвищення кваліфікації персоналу; сприяння створенню умов добросовісної конкуренції в галузі; розвиток малого бізнесу; контроль за якістю та безпекою продуктів харчування; стандартизація і сертифікація продукції; планування та прогнозування розвитку стратегічних галузей; розроблення державних програм підтримки збиткових галузей; зовнішньоекономічна діяльність.

Шляхами розв'язання всіх наведених вище проблем повинно стати запровадження механізмів, які б враховували реальну ситуацію і були обґрунтованими. Очевидно, державні необхідно здійснити комплекс заходів щодо зменшення прямого впливу на розвиток харчової промисловості (включаючи адміністративні заходи: заборони, дозволи, примушування), та посилення ролі непрямих державних регуляторів, які складаються з проведення ефективної

цінової, фінансової, грошово-кредитної, амортизаційної та зовнішньоекономічної політики, а також широкого впровадження інституційних регуляторів (правових, етичних, психологічних, організаційних та спеціальних норм).

Докорінне перетворення системи органів державного управління передбачає їх поступове звільнення від господарських функцій. Так, Міністерство аграрної політики України повинно перетворитися з органа, що діє адміністративними методами, на орган прогнозування, розробки програм, інформування, консультування, страхування, кредитування і підготовки спеціалістів. До його завдань повинні входити встановлення правил щодо стандартизації різних видів харчової продукції та контролю за якістю продовольства, забезпечення підприємств галузі державними кредитами, визначення державних надбавок до цін на окремі види харчової продукції та правил торгівлі.

Застосування цін є важливим економічним методом державного регулювання. Практично всі розвинуті країни регулюють більшість цін на продукти харчування. Вони орієнтуються на забезпечення певного рівня доходів і нагромадження в галузі, а зміна співвідношення цін на певні види його продукції стимулює структурні перетворення товаровиробників залежно від кон'юнктури ринку або національних інтересів. При цьому застосовуються класичні, перевірені практикою методи: встановлення фіксованих цін, контроль за цінами монополій і великих виробників, визначення меж для зміни ціни, створення умов для їх зниження.

Пріоритетними завданнями в харчовій промисловості щодо цінової політики повинні бути такі:

- побудова цінової політики таким чином, щоб стимулювати вітчизняних виробників до випуску якісної та безпечної конкурентоспроможної харчової продукції;
- встановлення паритету цін між сільськогосподарськими виробниками та переробними підприємствами. Саме за цих обставин останнім часом харчова промисловість втратила значну частину сировинних ресурсів;
- контроль за цінами на продукти повсякденного попиту, особливо для малозабезпечених верств населення (хліб, молоко та ін.) та на продукцію дитячого харчування. Ціни на такі продукти повинні встановлюватись таким чином, щоб враховуючи прожитковий мінімум населення з одного боку, з іншого – не пригнічувати економічні інтереси вітчизняних виробників, роблячи випуск цієї продукції збитковим;
- встановлення підвищених цін на імпорт тієї харчової продукції, яка може у достатній кількості вироблятися в Україні;
- стимулювання за допомогою цінової політики експорту вітчизняної готової продукції, а не сировини;
- здійснення контролю за цінами на ринках найважливіших продуктів харчування та втручання у процеси ціноутворення, особливо у випадках неврожаю, складних погодних умов, форс-мажорних обставин та ін.;
- побудова цінової політики в галузі, яка опиралася би не на заходи прямого впливу та адміністративних обмежень, а на основі цінового стимулювання.

Необхідність посилення впливу держави на активізацію процесів кредитування зумовлена обмеженістю фінансових ресурсів на підприємствах галузі та неможливістю своїми силами здійснити технічне оновлення своїх під-

приємств. На жаль, іноземні інвестори активно здійснюють інвестування тих вітчизняних підприємств, які найбільш ефективно працюють на вітчизняному ринку і достатньо відомі споживачу. Таким чином, більшість інвестицій припадає на кондитерську, пиво-безалкогольну, тютюново-махоркову, молочну та інші галузі. Підприємства цукрової, спиртової та ряду інших галузей є непривабливими для іноземних інтересів, які не зацікавлені у відродженні таких галузей та появі на ринку додаткових конкурентів. Проте зменшення обсягів виробництва їх продукції та скорочення потужностей не відповідає державним інтересам країни. Їх збитковість в теперішніх умовах унеможлиблює і отримання кредитів, оскільки банки пропонують їх під подвійну заставу. У таких умовах держава повинна розробити Державну програму цільового кредитування таких підприємств з мінімальними ставками кредиту для пожвавлення економічної діяльності цих галузей, впроваджувати механізми пільгового кредитування та кредитного стимулювання найбільш збиткових галузей та підприємств харчової промисловості та обов'язковим гарантуванням кредитів, залучаючи кошти амортизаційного фонду та ресурси банківської системи.

Державна політика в галузі щодо оподаткування перш за все повинна ґрунтуватись на забезпеченні оптимального його рівня, бути спрямована на досягнення сталих надходжень від суб'єктів підприємницької діяльності, що сприятиме вирішенню значної частини соціальних проблем у галузі. Перспективними напрямками у вирішенні цих питань повинні стати такі: забезпечення стабільності податків і податкових ставок протягом року; забезпечення контролю за сплатою податків всіма суб'єктами господарської діяльності; надання пріоритету стимулюючій функції податків над фіскальною; скорочення і поступова відміна існуючих пільг зі сплати податку на прибуток підприємств; впровадження такого механізму визначення і сплати ПДВ, який би забезпечував автоматичне відшкодування підприємствам мінусового сальдо; захист внутрішніх ринків від імпортованої неякісної сировини та готової продовольчої продукції за допомогою підвищених мит, акцизів та ін.; зниження ставки ПДВ на основні продовольчі товари з диференціацією її по окремих видах продукції від 5 до 10 %. Зниження ставки оподаткування призведе до зростання реальних доходів громадян, забезпечить збільшення ємності внутрішнього ринку продовольчих товарів і, відповідно, стимулюватиме розвиток харчової промисловості.

З метою забезпечення сталого розвитку галузі та захисту вітчизняних виробників продовольчих товарів доцільним є:

- застосування спеціального оподаткування підприємств, які впроваджують ресурсозберігаючі, маловідходні та безвідходні технології та використовують у виробництві вторинні ресурси, виробляють екологічно чисту продукцію;
- встановлення мінімальних ставок митних зборів на необхідні для виробництва продовольчих товарів сировину, допоміжні матеріали, прилади та обладнання, які в Україні не виробляються, або яких виробляється недостатня кількість;
- встановлення підвищених митних тарифів на харчові продукти з високим ступенем переробки та готові до споживання.

Зовнішньоекономічні зв'язки харчової промисловості мають бути ко-риговані з метою забезпечення внутрішніх потреб держави і орієнтовані на

задоволення попиту населення з різним рівнем доходу на різноманітну продукцію харчової промисловості та розвиток експорту готової продовольчої продукції з високими споживчими якостями. Водночас держава повинна проводити політику розумного протекціонізму відношення до вітчизняних виробників, впроваджуючи захисні тарифні обмеження та ліцензування, спрямовані на захист внутрішнього ринку від надмірної іноземної конкуренції. З огляду на те, що економічно розвинені країни імпортують з України переважно ту продукцію, що буде піддаватись обробці і доведенню до товарного вигляду на підприємствах цих країн, пріоритетним завданням у розвитку зовнішньоекономічної діяльності харчової промисловості на сучасному етапі повинно бути забезпечення необхідних заходів для закріплення позицій України на ринках країн СНД та Балтії, відновлюючи та використовуючи традиційні економічні зв'язки в цій сфері. Основним напрямом є удосконалення державної політики щодо стимулювання експорту продукції, зокрема продовольчих товарів, збільшення у загальному обсязі українського експорту частки їх продукції з високим ступенем переробки.

З огляду на близьку перспективу вступу у СОТ та інтеграції з ЄС значні зміни відбудуться в м'ясній і молочній промисловості. Вони зумовлені гострою потребою у прискоренні переходу на випуск високоякісної та екологічно безпечної продукції, що відповідає вимогам європейських і світових стандартів, і невідповідністю переважної більшості дрібних і середніх молоко- і м'ясопереробних заводів і цехів до цього, а також, що надзвичайно важливо, неможливістю організувати вирощування високоякісної сировини у дрібних селянських і фермерських господарствах.

Для мінімізації втрат від активного включення переробної сфери АПК в інтеграційні процеси з ЄС необхідно прискорити адаптацію вітчизняних стандартів, технічних регламентів і обмежень до вимог європейської і світової торговельно-економічних спільнот, розроблення галузевих програм переведення вітчизняних підприємств харчової промисловості на засади інноваційно-технологічного розвитку, узгодження участі періоду їх реалізації із повноправним членством у СОТ й інтеграцією з ЄС, обґрунтуванням і закріпленням на рівні конкретних угод "перехідного періоду" адаптації переробної сфери АПК до нових реалій. З метою недопущення масового напливу на вітчизняний продовольчий ринок дешевих, але низькоякісних чи екологічно небезпечних продуктів харчування із-за кордону повинні бути обумовлені і закріплені у законодавчому порядку превентивні заходи щодо його захисту. Попередження та превентивна політика щодо екологічних загроз має спиратися як на адміністративне й технологічне регулювання галузевого розвитку, так і на територіальне.

Окремо розглянемо безпеку території, на якій розвивається галузь. Поняття безпеки території включає оцінку можливості заподіяння збитків певному комплексу реципієнтів, розташованих на цій території. Розглянемо основні складові поняття безпеки території.

1. Потенціал безпеки території, або певний "рівень стійкості" екосистеми території. У загальному вигляді потенціал безпеки – це характеристика об'єму техногенних навантажень, які можуть бути сприйняті комплексом (зокрема,

агропромисловим чи харчовим) реципієнтів без небезпеки розбалансування системи.

2. Цінність території. Цей показник відбиває виробничу, соціальну, рекреаційну, культурно-історичну значущість комплексу реципієнтів території.
3. Рівень фактичного техногенного навантаження на територію [6].

Зіставлення потенціалу безпеки території і фактичного техногенного навантаження дає змогу визначити деякі характеристики імовірності заподіяння збитку комплексу реципієнтів території. Загальна система показників безпеки територій різних рівнів не розроблена остаточно. На локальному рівні основними показниками будуть характеристики фактичного техногенного навантаження, інтерпретовані залежно від характеристик потенціалу безпеки території. На регіональному рівні цю роль відіграють баланси екологічних місткостей та екологічних ресурсів регіону. Введення додаткового індексу цінності території дасть змогу зробити комплексну оцінку безпеки території й визначити території пріоритетної раціоналізації природокористування й обмеження господарської діяльності.

Цілісність екосистем сама по собі є об'єктом економічного аналізу як запорука відтворення асиміляційного потенціалу навколишнього середовища чи окремої екосистеми.

Розробка цього питання, на загал, дуже фрагментарна й особливі дослідження стосуються переважно визначення методологічних підходів. Вагомі здобутки у цьому напрямі належать вітчизняному досліднику, І.К. Бистрякову, який запропонував так званий біосфероформуєчий каркас для забезпечення екологічної рівноваги розвитку антропогенно зміненого середовища. Він зазначає, що "біосфероформуєчий каркас розробляється на ландшафтній основі території. Основними його елементами виступають біосфероформуєчі зони, паузи та зв'язки, а також тканинне заповнення. Останнє є основою розробки вимог щодо раціонального розвитку продуктивних сил, а також ефективного функціонування території. Так, для біосфероформуєчих зон та пауз рекомендована підтримка щільності населення на рівні 50-60 чол./км<sup>2</sup> з площею природних ценозів не менш за 20-40 % території. Для біосфероформуєчих зв'язків пропонується вимога забезпечення умовної екологічної рівноваги, за якою щільність населення не перевищує 100 чол./км<sup>2</sup> з площею відкритих території (природних ценозів) 20-40 %. Для тканинного заповнення рекомендується підтримка відносної екологічної рівноваги за умов обов'язкового задоволення умов геохімічної та біохімічної активності та фізичної стійкості території до антропогенних впливів" [7]. До речі, ці концептуальні підходи реалізовані 2002 року у створенні Територіальної організації екологічного каркасу Національної екологічної мережі у рамках Генеральної схеми планування території України.

Серед зарубіжних спроб врахувати екологічну місткість екосистем у господарюванні, плануванні та програмуванні дій є цікавим визначення індексу природного капіталу (Natural Capital Index (NCI)), розроблений у Нідерландах National Institute for Public Health and the Environment (NIPHE). Цей підхід передбачає визначення якісного та кількісного стану екосистеми та отримання розрахункового Індексу природного капіталу. Кількісний по-

казник екосистем визначається як відсоток від загальної території (% від загальної площі території, що досліджується). Якісний показник екосистем визначається обчисленням середнього значення багатства ключового набору тварин і рослин. Якість визначається співвідношенням нинішнього стану показників і станом базового рівня. Таким чином, інтервал виміру якісного стану екосистем – від 1 до 100 % [8]. Характеристикою стійкості екосистеми є її невисока змінність, тобто коли значення ІПК наближається до 100 %.

Спроби провести вартісну оцінку стійкості екосистем до антропогенних навантажень або визначити у вартісному вигляді асиміляційний потенціал проводились дуже фрагментарно і таких спроб було мало. Вони групувались навколо додавання певних показників (коефіцієнтів) до традиційних показників антропогенного впливу (поправка на тип ландшафту), що, в унормованому вигляді наведено у розрахунку збитків від забруднення повітря для окремого населеного пункту, йдеться про коефіцієнт урахування територіальних соціально-економічних особливостей, що залежить від "чисельності жителів у населених пунктах зони НС, економічного, рекреаційного та природоохоронного значення території" [9].

При визначенні асиміляційного потенціалу екосистеми повинні пам'ятати, що серед тих показників, якими маємо оперувати, досить висока вірогідність невизначеності. Це стосується природних показників, що пов'язано з особливостями поведінки екосистем у специфічних умовах антропогенезу і формування антропогенно зумовлених трансформацій екосистемної цілісності. Але це стосується і суспільства, коли можливості для впливу на навантаження обмежені об'єктивною економічною спроможністю. Іншими словами – економічним оптимумом забруднення навколишнього середовища.

Ще одне обмеження пов'язано з "феноменом нестабільності", про який І. Пригожин пише: "Ми маємо визнати, що не спроможні повною мірою контролювати навколишній світ нестабільних феноменів, як не у змозі повністю контролювати соціальні процеси (хоч екстраполяція класичної фізики на суспільство довгий час вимушувала нас повірити в це)" [10]. Отже, визначення у нестабільному соціальному середовищі нестабільних параметрів стійкості екосистем, що змінюються повсякчасно від різних напружень (антропогенних навантажень), є задачею, котра водночас не має рішення і може мати рішення за певних умов узагальнення дійсності чи певних теоретичних конструкцій.

Підсумовуючи наведене вище, як висновки зазначимо таке. Основою ефективної моделі продовольчої безпеки України, як країни з перехідною економікою, є ефективна та конкурентоспроможна переробна сфера АПК, розвиток якої певною мірою залежить від дотримання вимог екологічної безпеки розвитку галузі.

До актуальних завдань розвитку харчової промисловості, спрямованих на подолання негативних тенденцій, утвердження її позицій як конкурентоспроможної галузі, що має ряд інвестиційних переваг, та уможливорює дотримання природоохоронних вимог, варто віднести:

- збільшення реалізації продукції, освоєння нових ринків збуту, ефективне використання наявного потенціалу;

- гарантування захисту прав споживачів, підвищення безпеки продовольчих товарів, розроблення і застосування прогресивних медико-біологічних вимог і санітарних норм якості продовольчої сировини й харчових продуктів;
- формування системи вільного і прозорого ціноутворення через організацію прогнозного аграрного ринку, наповнення фінансовими й товарними потоками його інфраструктури, створення умов для здорової конкуренції, розвитку приватної ініціативи та кооперації;
- прискорення розробки та впровадження державних стандартів і сертифікатів відповідності української продовольчої продукції, гармонізованих з міжнародними вимогами;
- оновлення матеріально-технічної бази підприємств харчової промисловості, спрямоване на інтенсифікацію технологічних процесів, модернізацію, реконструкцію, технічне переоснащення, створення нових виробничих фондів, впровадження принципово нових технологій, покликаних гарантувати збереження цінних властивостей сировини та значне підвищення якості готової продукції, застосування безвідходних і маловідходних технологій, комплексне використання сировини, максимальне залучення для виробництва харчових продуктів місцевих нетрадиційних ресурсів;
- створення сприятливих умов для залучення як іноземних, так і вітчизняних інвесторів, застосування лізингу, різних форм кредитування виробництва;
- опрацювання та здійснення разом з іншими міністерствами і відомствами системи заходів щодо боротьби з тіньовим сектором виготовлення й торгівлі харчовими продуктами;
- покращення управління сферою реалізації та збуту продукції;
- удосконалення регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах інтеграції до СОТ;
- підготовка законодавчих і нормативних актів, спрямованих на захист вітчизняного виробника харчових продуктів та підвищення ефективності роботи окремих галузей харчової промисловості.

## Література

1. **Послання** Президента України до Верховної Ради України "Європейський вибір". Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-11 роки" від 30.04.2002 р.
2. **Програма** діяльності Кабінету Міністрів України "Послідовність. Ефективність. Відповідальність", схвалена постановою Верховної Ради України від 16.03.2004 року.
3. **Послання** Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році.
4. **Стратегія** економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) "Шляхом європейської інтеграції", схвалена указом Президента України від 28.04.2004 року.
5. **Agricultural Policies "Market and Trade"**. OECD, Paris, 1996.
6. **Хлобыстов Е.В., Кобзарь Ю.В., Усенко Я.В.** Учет экологического фактора в процессе оценки имущества при приватизации и аренде// *Ingénieur kurier*. – 1996. – № 2/3. – С. 53-59.
7. **Быстряков И.К.** Эколого-экономические проблемы развития производительных сил: теоретические и методологические аспекты/ Под ред. С.И. Дорогунцова. – К.: ООО "Международ. фин. агентство", 1997. – 255 с.
8. **Біорізноманіття**: скільки його залишилось? Особливості індексу природного капіталу// [http://ulrnc.org.ua/services/binu/index\\_ua.html](http://ulrnc.org.ua/services/binu/index_ua.html).
9. **Методика** оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру/ Затв. Пост. КМУ № 175 від 15.02.2002 та № 862 від 04.06.2003. – К., 2003. – 22 с.
10. **Пригожин И.** Философия нестабильности// *Вопросы философии*. – 1991, № 6. – С. 46-57.